

сумніви. Я більше не можу вірити сліпо. Багато чого у християнстві відитовхує мене своєю неістотністю, історичністю, людським, занадто людським переданням; усі оті пізніші нашарування, вчення батьків церкви – а первісний зміст утрачено, і з шести десятків євангелій залишилося лише чотири” («Келія чайної троянди», с. 32–33). Однак майже через два роки, у записі від 9 грудня 1992 року, Москалець у своїх пошуках Бога дійшов до іншої істини: “...Вчора дуже допомогла «Сповідь» Августина, визволивши із суєти і втішивши; своєрідна відповідь на всі мої запитання. Добре усвідомив, що Бог – живий і присутній тут і тепер; особливо значимим здається оце «тепер». Коли я молився, я не знав, куди йдуть мої слова – у минуле чи майбутнє, у якийсь далекий і окремих простір Царства Божого; Августин показав мені, що Бог тут і зараз присутній, що Він живе одночасно зі мною. Це додає надії” («Келія чайної троянди», с. 79). Отже, на підставі всього сказаного вище, можна ствердити, що Бог і Людина у Москальцевій свідомості мовби займають окрему нішу десь посередині між “за” і “проти”, тобто Москалець – і не атеїст, і не релігійний фанатик, як і не людинолюб, з одного боку, чи людиноненависник, з іншого. Цю ж саму формулу, як висновкові, можна застосувати й до оцінки творчості Москальця: його тексти не є ані повноправно постмодерними, ані традиційними, з погляду фабулярно-сюжетного плану. Скажімо, чи можна однозначно зрозуміти повість «Досвід коронації» про дивну втечу доньки генерала Оттли з не менш дивного, оточеного повстанськими загонами міста. Якщо сприймати цю повість у буквально-сюжетному плані, то вона видається як погано злагоджена казка; однак оскільки Москалець “не вміє” мислити сюжетно, він переносить дію в інший вимір реальності, чи, пак, надреальності, і створює текст-метафору, ніби коментар до окремих віршів Райнера Марії Рільке, які цитує у творі. Це метафора втечі і наближення (на зразок його формули “треба встати і вийти”), що насправді не має нічого спільного ані зі словом “досвід”, ані зі словом “коронація”. Отже, заголовок не має жодного сенсу чи символічного значення, як і, зрештою, абсурдна кінцівка повісті – “заснула? прокинулася?” («Досвід коронації», с. 156), тому що світ потрібно сприймати таким, як є, і людей у ньому також такими, як є, – дивними істотами, що постійно кудись втікають і кудись наближаються. А для досвіду в цьому процесі не залишається жодного місця – його просто не існує як перехідної ланки від свідомості до надсвідомості. Ось це і вся філософія “коронованого досвіду” у Костя Москальця, а вилікуватись від його впливу письменник пропонує за допомогою того ж рецепту “вечірнього меду”, що за смаком повинен нагадувати нектар богів: “... від численних табу та критеріїв, засвоєних під час бування межі людьми, важко звільнитися одразу. Інколи очищення і врівноважування триває роками, тим довше, чим довше ти залишався у видресированому табуні. Біда багатьох, у тім числі й самотніх філософів, полягала в тому, що вони намагалися втілити новий і найпереконливіший для них досвід самотності у формах мови, які витворило старе існування. І це при тому, що сама мова вкрай необхідна самотникові. <...> мова старається відшукати саму себе – безлюдну” («Нові сполохи», с. 200).

Ігор КОТИК

ЕРОТИЧНА ПОВІСТЬ ПРО ТВОРЧІСТЬ

Слапчук Василь. Жінка зі снігу: Повість. – К.: Факт, 2008. – 278 с. (Сер. «Excerptis excipiendis»)

Уже з першої сторінки повісти Шевченківського лауреата стає очевидним, що мова піде про тяжкий літературний б(викреслити)труд, про цінність та ідейну наснаженість письменницької праці: “Письменникові, якому не пишеться, <...> ідеї не тільки з пальця висмоктуються <...>” [с. 3]. Але тим часом, поки наш літературний герой, молодий автор двох книжок, з промовистим іменем Овідій, збирається увімкнути комп’ютер, життя відтісняє творчий процес.

Хоча Овідій назагал дуже мало переймається справами, а останніми днями то й на роботу не ходить, його втягує вир зв’язків із людьми. Будучи за натурою досить інертним, він не здатен ані впливати на перебіг подій, ані описувати їх у своїй творчості (зрештою, він лірик, а це може означати, що фабули його не цікавлять). Ця побутова площина, що дедалі більше засмоктує нашого героя, може відштовхувати читача, який очікує повісти про літературну творчість. Овідій потроху знайомить нас зі своєю родиною – сестрою, швагром, племінником, мамою, татом, зі своїми подружками. Матеріал мовби й не надто цікавий, але читається легко. Родина у нашого Овідія порядна, інтелігентна, на цьому фоні хіба що він сам може видаватися трохи дивним – але то через те, що його свідомість читачеві видно навіть ліпше, ніж свою, бо автор усе описує його очима і відвертості не уникає. Такого ступеня інтроспекції читач навряд чи сягає у власному житті, а через те картина психічного життя Овідія може навіть видавати певні ознаки розщеплення його характеру. От, наприклад, спостерігає наш герой певні

негативні прояви у поведінці підростаючого покоління і кортить йому зробити пацанові зауваження, але не робить, бо ще раптом самому доведеться виконувати те, що як-не-як пацан може і виконає. Відикове (це така сучасна форма імені Овідій) “ні” за хвилину може обернутися на “так” (і навпаки) – він то каже необдумані фрази, то вдає, і загалом є пристосованцем. Тим часом у його родині кояться дивні речі – тато, тихоня й інтелігент, виявився зрадником; мама, що справляла враження жінки мужньої, була главою сім’ї, раптом зламалася. Обоє старих стали на себе неподібними, їхні характери перемінилися. Протилежності світу сього дуже тісно пов’язані між собою – мотив, що то там, то там зринає у книжці Слапчука. Ось лише деякі приклади: основною думкою у доповіді Овідія про зраду Юди була теза, що “зраду можна доручити лише найбільш надійному” [с. 128]; плюс “розпадається на мінуси” [с. 135]; коли дівчина плаче і з жалю горнеться до героя, він сам... перебуває “на сьомому небі блаженства” [с. 121] і т.д. Та й взагалі емоційно полярні події у родині Овідія/Відика відбуваються одночасно: у той час, як сам головний герой збагачується новим сексуальним досвідом, виявляється, що порядна сім’я його батьків (ми все ще, разом зі самим Овідієм, думаємо, ніби то його батьки) руйнується. На початку повісті Слапчук устами однієї юної героїні закидає творам Овідія відсутність еротики, і от тепер, посеред повісті, коли читача найперше цікавить, як житимуть далі Овідієві батьки і як поводитиметься батькова коханка, на читачеву голову вивалюється стільки еротики (розділи “Перша гроза”, “Читач дівочого тіла”, “Окупація любов’ю”, “Ковчег “Титанік”), що вже починаєш думати: і коли то воно скінчиться? скільки ще презервативів у них залишилося? А закінчується цей еротичний марафон тим, що якогось дня виявляється, ніби одна з Відикових коханок (до котрої він нічого не відчував) вагітна, а друга, що нею він пристрастився два дні тому, заспокоює його: мовляв, “що це міняє, якщо ти кохаєш мене? <...> Якщо ти не хочеш дитини, то які проблеми? Хай зробить аборт” [с. 224], і пропонує таку формулу гармонії: “після нинішньої нашої зустрічі я теж завагітнію, і ми будемо з нею у рівних умовах” [с. 225]. Того ж таки дня на Відика звалюється ще одне одкровення: йому кажуть, що та, про кого він думав як про матір, доводиться йому бабцею, а мамою є та, що видавала себе за його сестру. Це вона нині повідомила йому про вагітність коханки, до котрої він сам нічого не відчував, й звинувачувала його у розпусті, а сама, отже, нагуляла його у п’ятнадцять. Утім, ця інформація не підтверджується (хоча й не спростовується), і до кінця повісті ні ми, ні Овідій так нічого конкретного про це й не довідаємося. Слапчук уміє підтримувати інтригу: м’яко переносити вогнища напруги, очікування від однієї ситуації до іншої. Не тільки про те, хто є матір’ю героя, ми не дізнаємося, – нам залишається також вгадувати, як складатимуться стосунки Овідія з його трьома (!) дівчатами, чи справді котрась із них (а то й не одна) від нього вагітна, які взаємини складуться між самими конкурентками (адже під кінець повісті Слапчук ще й перезнайомив їх між собою); здогадуватися, що там з Відиковими батьками (чи то пак, бабусею і дідусем) – старий волів повіситися, ніж доживати віку з дружиною; здогадуватися, чи повернеться Овідій на своє робоче місце, чи писатиме роман (як обіцяє наприкінці повісті)... Суцільні запитання.

Спершу нам обіцяли повість про письменника, потім ми насолоджувалися картинками чужого еротичного життя, а висновок з цього всього один: жодної стабільності і певності, хіба що непевність – стабільна, допоки живеш. У природі чоловіка закладено закохуватись (чи захоплюватись) – це почуття виникає під різноманітними приводами: то виростає із дружби, звички бути разом (перше Овідієве кохання – Оріся), то зі спогаду про перше кохання (Зоряна), то з відчуття духовної спорідненості (Галя). Так чи інакше воно здатне брати гору над людиною. “<...> У мене нема відчуття, що в моєму житті щось від мене залежить”, [с. 275], – каже до себе виснажений сексуальними баталіями герой. Або ще: слухаючи Зоряну, Овідій зауважує, що вона говорить про нього як про щось вторинне щодо “цієї механічної функції” [с. 208], яку він як чоловік здатен виконувати із жінкою. Не менш виразно це видно й у стосунках із Людою: “– А де наш головний герой? – муркоче Людка. Зараз вона полізе мені до ширінки” [с. 197]. Та й сам Овідій сприймає жінку насамперед крізь її стать: “Скільки разів жінка відчує оргазм, стільки разів вона відчує себе людиною” [с. 207]. Значною мірою такий погляд мотивований тим, з якими саме панянками Відик контактував; як кажуть, з ким поберешся – від того й наберешся. Тож знайомлячись наприкінці повісті із Галею Тарасюк (чи це випадковий збіг із відомою письменницею?), Овідій хоча й заводить мову про літературу (Галя знала його як керівника літературної студії), насправді ж більше думає про її вроду. І невідомо, яким руслом потече їхнє знайомство поза сторінками повісті, чи не стане воно історією ще однієї жінки зі снігу.

Наприкінці повісті Овідій каже, що збирається писати роман, але для цього сам мусить стати іншим. Для чого, спитаймо себе, ставати *іншим*, якщо йому “зовсім не важко уявити своє життя як художній твір” [с. 276]? Матеріалу, здається, він набрався за ці дні вдосталь. А *іншим* він повинен стати тому, що матеріал можна використовувати по-різному – можна, скажімо, написати “Баладу про прекрасних дам”, можна кілька порнографічних оповідань, а можна твір з філософським підґрунтям. Можна красиво описувати, переживати ще раз, а можна переживати по-новому, пере-осмислювати. Таким чином Василь Слапчук підводить читача знову до думок про письменництво – як і обіцяв на початку повісті. З одного боку, письменникові потрібен матеріал (який нерідко черпається з особистого досвіду, як-от у випадку з Овідієм: однієї ночі спати з однією, другої – з другою, на третій день

прокладати кладочку до третьої і марити спогадами про четверту), а з іншого – існує небезпека погрузнути у таку практику, адже людська істота далеко не завжди здає собі справу, що “життя це величезний секонд-хенд” [с. 274] (ви ще не забули, скільки разів жінка відчуває себе людиною?), попередній досвід тане, губиться, зникає... Сказано ж бо: “зі снігу” (хіба це стосується тільки жінки?).

ЩО СКАЗАЛА І ЧОГО НЕ СКАЗАЛА ЗЕДІ СМІТ

Зеді Сміт. Білі зуби: роман / Пер. з англ. Н. Куликової та Р. Семкова. – К.: Смолоскип, 2009.

Наше життя в кращому випадку протікає так, що ми можемо передбачити частину подій найближчих днів, тоді як життя в цілому – загадка. Тому хоча б яким цікавим не був внутрішній світ, а історія життя чи кількох життів повинна бути цікавою не менше. Правда, описати такі брили реальності не так-то легко, особливо ж молодому авторові.

У романі, про який ітиметься, чимало несподіваних, парадоксальних поворотів. Діти кількох сімей далеко відкочуються від способу життя своїх батьків – відрікаються від батьківських віросповідань, професійних інтересів, воліють узагалі бути подалі від батьківського впливу. Серед братів-близнюків, що виховувалися окремо – один в Англії, другий в Бангладеш (в мусульманському середовищі), другий стає людиною прозахідною, а перший – ісламським фундаменталістом (а не навпаки). Дівчина втрачає зацікавленість до хлопця, коли бачить, що він піддається впливу її матері. Чоловік, який погрожував убити іншого, спершу отримує поранення від своєї потенційної жертви, а потім, через кілька десятиліть, ще й кидається її рятувати, що призводить до повторного поранення. Британці зазнають терористичних атак від вихідців з країн, які не так давно були британськими колоніями. І т.д. і т.п. Та не все нараз. Розповідь Зеді Сміт чітка, як хроніка, тож без біографічної інформації про головних персонажів не обійтися.

Мусульманин Самад породив Маджиду та Міллата, перший з яких став співпрацювати з визначним науковцем у галузі генних досліджень Маркусом Чалфеном, а другий після кар’єри плейбоя у підлітковому віці в юнацькому стає активістом молодіжної організації, що використовує терористичні засоби боротьби. У Маркуса Чалфена росте син, що має промовисте ім’я Джошуа і, хоч він ні не свідок Єгови, ні не мусульманин, проте виступає проти батькових досліджень. Коріння цих персонажів – Бангладеш, Ямайка, Польща, а живуть вони у Лондоні. Сини Самада і старший син Чалфена відмовляються жити вдома. Вони колишні однокласники, і хоч зараз їм лише по 17, та між собою вони не контактують. За моїми читацькими очікуваннями, усіх їх ми мали б побачити в дії наприкінці роману, але за мить до того, коли це мало статися, авторка, немов джазовий музикант (вона ж і насправді була не так давно джазовою вокалісткою), звертає з очікуваної колії і повертає нас майже до початку твору. 1945-й рік, коли війна саме завершилася, а Самад, пригнічений тим, що так і не встиг себе у ній проявити, переконав (так *здавалося*) свого друга – британця Арчі – убити професора, прізвище котрого ми за кілька десятків сторінок встигнемо забути. І лише наприкінці роману ми пригадаємо, хто такий професор Перре – йтиметься про події 1992-го року, за мить до того, коли син Самада Міллат спрямує пістолет у старого науковця. Упізнають його цієї миті й Самад та Арчі. Самад з обуренням збагне, що його дружба з Арчі, яка тривала майже пів століття, трималася на його ілюзії, а Арчі миттю кинеся рятувати життя тому, через кого був отримав поранення й заплатив за це тією ж ціною.

Так можна коротенько резюмувати 600-сторінковий роман Зеді Сміт, що побачив світ англійською, коли авторці було 25 років, був відзначений низкою премій, а минулого року вийшов у перекладі на українську. 25-річні автори, зокрема вітчизняні, пишуть переважно про свої підлітково-юнацькі пригоди. Зеді Сміт не уникає цієї сфери, але, по-перше, вона пише не тільки про це, а про багато інших речей, до яких нечасто торкається рука і значно досвідченіших романістів, а по-друге, виходить за межі власного суб’єктивізму. Міжетнічні, міжконфесійні, етичні, наукові проблеми, проблема батьків і дітей – все це перемелюється у «Білих зубах» з майже науковою безпристрасністю. У цій книжці, мабуть, не знайдеться персонажа, з яким би ви себе ідентифікували і за якого б уболівали (якщо ви, звісно, не свідок Єгови чи ісламський фундаменталіст), нема у ній і якихось негативних персонажів, над якими б можна було посміятися. Таку систему персонажів нелегко зрежисувати, зате вона дуже переконлива, бо висвітлює проблеми, в які вляпалося людство, без упереджень. Можна сказати, скориставшись науковим терміном: досліджує. Висновків свого дослідження Зеді Сміт не формулює, тож їх читач повинен зробити сам. Мої висновкові тези можуть бути такими.

Насамперед, маємо справу з конфліктом між наукою (генетикою) та релігією. Релігійні конфесії, зокрема ті, що представлені у романі – мусульманство та свідки Єгови, – проти генних досліджень, вони трактують подібні експерименти як втручання у справи Аллаха чи Єгови, як зухвалу претензію на роль